

CIRCULAȚIA MONEDELOR MUNTENE ȘI MOLDOVENEȘTI ÎN BULGARIA (SECOLELE XIV-XV)*

Ženia Žekova

Abstract

The Wallachian and Moldavian coins are a rather common part among the foreign currency in use in Bulgarian urban centres during the 14th-15th century. In spite of their common border, the Wallachian coins had a rather limited diffusion in Bulgaria. They are more common on the territories of the Dobrudjan Despotat. One could connect the rather common issues of Mircea I found in Dobrudja with the military campaigns organised by the Wallachian ruler to conquer this region. So far in the Bulgarian territories were found single Wallachian coins at: Kaliakra – 22 sp., Varna – 14 sp., Târnovo – 6 sp., Šumen – 5 sp., Vetren – 2 sp., Balčik – 2 sp., Oveč – 1 sp., Červen – 1 sp.

Meanwhile the single finds appear casually, the make-up of the hoards witness not only the main features of the monetary environment in a certain urban area, but also the amount of the wealth of their population.

The hoards containing Wallachian coins found in Bulgaria have a lot of special peculiarities: excepting the finds in: Vărdun, Tărgoviște, Târnovo and Kaliakra I, all other finds contain very few specimens; half of the hoards so far known contain not only coins but also silver adornments; only two hoards were concealed about the mid 15th century. The remaining hoards could be dated at the end of 14th century, and their concealment should be connected with the Ottoman conquest of the Bulgarian territories. While the single finds are concentrating in Dobrudja and around the capitals, some hoards are also found in the Danubian area. They prove the commercial contacts between the territories located North and South of the Danube, between the „three” Bulgarias and Wallachia and Moldavia.

Deși Țara Românească și Bulgaria Țaratului de la Târnovo aveau o graniță comună, monedele muntene sunt foarte puțin răspândite pe teritoriile bulgare. În ciuda faptului că monedele celor două state au fost bătute conform aceluiași standard de greutate, mult mai des sunt întâlnite pe teritoriul muntean monedele bulgare decât invers. Pentru acest fapt există o explicație logică. În momentul în care începe baterea de monede în Țara Românească, monetăriile din Bulgaria produceau din plin numeroasele și variatele emisiuni aparținând țarului Ivan Alexandru. Nu întâmplător, ele pătrund și în celelalte state balcanice și primesc funcția de monedă internațională. Monedele moldovenești se întâlnesc foarte rar pe teritoriile situate la sud de Dunăre.

În realitate, emisiunile monetare din Țara Românească și Moldova sunt monede „străine” în cadrul circulației monetare din Bulgaria medievală. Încercarea legată de localizarea lor topografică conturează căile de pătrundere și rolul pe care l-au jucat, nu numai ca mijloace de plată, dar și ca izvoare ale istoriei statelor balcanice¹.

Monedele Țării Românești

Areaul geografic de răspândire a monedelor din Țara Românească se localizează cu predilecție în ținuturile din nord-estul Bulgariei. Cele mai numeroase descoperiri monetare sunt cele de la Kaliakra - 22 de exemplare². Aici s-a înregistrat o cantitate relativ mare de emisiuni monetare

* Traducere din limba bulgară Izabella Bârzoagă și Ernest Oberländer-Târnoveanu.

¹ Acest articol este o încercare de însumare a tuturor datelor, de care dispunem din materialele numismatice publicate până în momentul de față. Deoarece monedele din Țara Românească și Moldova nu sunt prea bine cunoscute, admit, că, probabil, în colecțiile muzeelor bulgare mai există încă exemplare nedescrise. Concluziile pe care le-am tras până acum, se bazează în totalitate pe prezența materialului monetar, colectat de pe teritoriul Bulgariei.

² V. Parușev, *Srednovekovni moneti ot Kaliakra*, in INMV, 26 (41), 1990, p. 144-145.

din timpul lui Mircea I, emise în cadrul primei perioade a domniei sale (1386-1402) – 19 ducați de argint. Nu s-au descoperit monede databile din cea de a doua perioadă - după 1402, ceea ce ne face să respingem posibilitatea unei eventuale prezențe muntenești la Kaliakra, la începutul secolului al XV-lea³. Celelalte emisiuni monetare muntene aparțin lui Radu I (1377-1383) – un ducat și Vlad I (1395-1397) – doi ducați. Într-o locuință medievală incendiată a fost descoperit un tezaur compus din 58 de monede muntene (Mircea I - 45 de exemplare și Vlad I – 13 exemplare).

Cea de a doua concentrație, ca mărime, de descoperiri de emisiuni monetare muntene provine din Varna și din împrejurimile ei – patru ducați ai lui Vladislav I și zece ducați aparținând lui Mircea I (date nepublicate, care privesc descoperiri păstrate în colecțiile Muzeului Național Arheologic din Varna)⁴.

Descoperirile arheologice din capitala Târnovo sunt reprezentate de către șase piese izolate: Radu I (1377-1383) – un ban; Mircea I (1386-1418) – cinci ducați⁵. Din cadrul complexului monahal "Marea Lavră" a fost scos la lumină un mic tezaur, care conține zece monede aparținând lui Vladislav I (1361-1377) – șase ducați și patru bani⁶. K. Dočev consideră că această sumă mică a aparținut unui călugăr din mănăstire. Este interesant faptul că descoperirea conține și patru bani – emisiune monetară care este destul de rar întâlnită chiar și în România⁷.

Celelalte centre bulgare care au atestate emisiuni monetare muntene s-au descoperit la:

Vetren – două exemplare – un ducat aparținând lui Vladislav I și un ducat al lui Dan I⁸.

Balčik – două exemplare – un ducat al lui Vladislav I și un ducat al lui Mircea I⁹.

Oveč – un exemplar, care probabil este o imitație munteană a unei monede aparținând lui Ivan Stračimir¹⁰.

Červen – un dinar a lui Vladislav¹¹.

Šumen – trei ducați aparținând lui Mircea I, descoperiți chiar în cetate și doi ducați ai lui Vladislav I, proveniți din hinterlandul orașului medieval. În cetatea de la Šumen a fost descoperită și o interesantă imitație de monedă de bronz, atribuită lui Mircea I¹².

Monedele Moldovei

Datele privind prezența monedelor din Principatul Moldovei pe teritoriul Bulgariei, sunt încă și mai sărace. Exemplare atestate până în momentul de față, sunt importante, mai degrabă, prin funcția de documentare, decât prin număr. Ele reprezintă totuși o parte din monedele "străine" care au pătruns pe teritoriile bulgare. Astfel la Kaliakra avem doi groși care aparțin lui Petru Mușat (1375-1391), precum și un mic tezaur, compus din șapte groși aparținând aceluiași domnitor. Un alt mic depozit, constând din trei groși, a fost descoperit în cetate (un groș aparținând lui Petru Mușat și doi groși de la Ivan Alexandru și Mihail Asen)¹³.

Alte descoperiri care conțin emisiuni monetare moldovenești provin de la: Varna – nouă groși, o parte din aceștia au fost descoperiți la Kavarna (date nepublicate provenite din colecțiile

³ *Ibidem*, p. 145.

⁴ Mulțumesc colegului Igor Lazarenko de la Muzeul Național Arheologic din Varna pentru informația suplimentară pusă la dispoziție. Urmează o publicare completă a monedelor muntene și moldovene de către Muzeul Național Arheologic din Varna.

⁵ K. Dočev, *Moneti i monetno obraštenie v Târnovo XII-XIV v.*, Veliko Târnovo, 1992, p. 170-171.

⁶ Idem, *Kolektivna nahodka s vlaški srebârni moneti (XIV v.) ot manastira "Velikata Laura", V. Târnovo*, in *Numizmatika*, 1-2, 1991, 43-47.

⁷ *Ibidem*, p. 46.

⁸ G. Atanasov și I. Jordanov, *Srednovekovnijat Vetren na Dunav*, Šumen, 1994, p. 64-75.

⁹ I. Jordanov, în *Balčik – drevnost i săvremie*, Balčik, 1990, p. 49-54.

¹⁰ L. Lazarov, *Danni za monetnata cirkulacija na Provadijskata krepost (po materialii ot Dălgopolskija muzej)*, în *Numizmatični proučvanija i materialii*, 3, Veliko Târnovo, 2001, p. 35.

¹¹ S. Jordanov, *Srednovekovnite moneti v Rusensko*, în *Moneti ot Rusenskija kraj*. Ruse, 1998, p. 120.

¹² Moneda a fost identificată de către colegul Ernest Oberländer-Târnoveanu, care consideră că această monedă a fost bătută în Silistra și Ž. Žekova, *Săstojanie na monetnata cirkulacija v srednovekovnija Šumen, predi i sled zavladvavneto mu ot osmancite (30-te godini na XIV v. – 1444)*, în *IIMS*, 12, 2004, p. 145.

¹³ V. Parușev, *op. cit.*, p. 145.

Muzeului Național Arheologic din Varna), Oveč – un exemplar aparținând lui Iliș și Ștefan al II-lea (1436-1442)¹⁴.

Șumen – un dublu groș aparținând Alexandru I (1400-1433) și încă unul din Fiseka (o fortificație care se află în vecinătatea cetății Șumen). În Șumen s-a descoperit și o monedă de billon aparținând lui Alexandru I, care are aceeași iconografie ca monedele de argint¹⁵. Un interes deosebit l-a ridicat și groșul de argint descoperit în satul Sini Vir (în limba turcă Sene Bir) din distr. Șumen, aparținând voievodului moldovean Bogdan al II-lea (1449-1451). Până acum în literatura de specialitate nu exista nici o mențiune a vreunui exemplar aparținând acestui domnitor, care să fi fost descoperit în Bulgaria. Locul în care a fost descoperit în acest sat din distr. Șumen, întărește faptul că înainte de sosirea otomanilor pe aceste pământuri, acolo a existat o așezare din secolele XII-XIV, unde a locuit o populație de origine bulgară. Mai târziu, în secolul al XVI-lea acest teritoriu a fost populat de coloniști otomani, iar populația locală a fost probabil turcizată. De acest fapt aflăm din *Registrul gelepkeșanilor din cazaua Șumen din anul 1573*, unde numele amintite fac parte din sistemul onomastic otoman¹⁶.

Pe fondul descoperirilor enumerate mai sus se poate pune întrebarea, când au început să pătrundă monedele muntene și moldovenești în cadrul circulației monetare din Bulgaria medievală? Se știe că domnia lui Dan I și cea a lui Mircea I este împletită strâns cu istoria Bulgariei dinastiei Șişmanizilor. Ultimele cercetări arată rolul activ pe care l-a avut țarul Ivan Șişman în înlăturarea lui Dan I de la tronul Țării Românești¹⁷. Bineînțeles relațiile dintre cele două state nu au fost întotdeauna tensionate. Au existat și perioade de bună vecinătate. În opinia lui L. Lazarov, emisiunile monetare din timpul lui Mircea I au intrat în circulația din orașele bulgărești înainte de anul 1396, ceea ce nu exclude posibilitatea ca pătrunderea lor pe teritoriul bulgar să se fi produs și în primii ani ai secolului al XV-lea¹⁸. Răspândirea lor este legată de posibilele contacte comerciale ale noului imperiu aflat în accesione, Imperiul Otoman cu vecinii săi. Aceasta este una din posibilele căi de pătrundere a monedelor pe teritoriul altei țări. Cu totul altele sunt concluziile la care a ajuns colegul nostru I. Lazarenko. Analizând tezaurul de monede de argint de la Varna, el trage următoarea concluzie referitoare la modul de difuziune și la căile de pătrundere a emisiunilor muntene pe teritoriile Țaratului de Târnovo și Despotatului dobrogean. În opinia lui, monedele lui Vladislav I s-au descoperit numai în marile centre orașenești, ca de exemplu: Târnovo, Červen, Șumen, Varna precum și în tezaure, spre deosebire de emisiunile monetare aparținând lui Mircea, care în afara tezaurelor, au fost răspândite și în așezări mai mici¹⁹. În cazul de față, drept contra exemplu pot fi folosiți doi ducați aparținând lui Vladislav I, care provin din hinterlandul Șumenului medieval, și probabil că există și alte emisiuni monetare similare, al căror loc de descoperire nu se cunoaște cu exactitate.

Domnitorii Țării Românești folosindu-se de criza în care se afla Țaratul de Târnovo la sfârșitul secolului al XIV-lea, întreprind câteva expediții de cucerire în teritoriile situate la nord-est. În anul 1390, Mircea I traversează Dunărea, intră în Dobrogea, trece Balcanii și ajunge până la câmpia de lângă Karnobat. Patru ani mai târziu, el repetă această expediție militară, dar din nou, fără succes²⁰. Scopul acestor campanii militare incidentale este destul de neclar – ele au mai degrabă un caracter demonstrativ, decât de acțiune militară organizată. Deschisă rămâne și problema împotriva cui au fost îndreptate aceste demonstrații de forță – contra domnitorului de la Târnovo sau contra otomanilor. Deoarece emisiunile monetare aparținând lui Mircea I se întâlnesc în mod excepțional pe teritoriile bulgare din nord-est, este posibil ca acestea să fie un ecou direct a acestor campanii militare. Această teză este susținută și de către I. Lazarenko. El acceptă ideea că emisiunile monetare ale lui Vladislav I au pătruns pe cale comercială, iar cele aparținând lui Mircea I au pătruns pe cale

¹⁴ L. Lazarov, *op. cit.*, p. 35.

¹⁵ Ž. Žekova, *op. cit.*, p. 145.

¹⁶ D. Georgieva și M. Penkov, *Șumen i Șumensko XV-XIX v.*, Șumen, 1996, p. 43.

¹⁷ J. Andreev, *Car Ivan Șişman i Dan voevoda*, în *Prof. Stančo Văklinov i srednevekovnata bălgarska kultura*, Veliko Târnovo, 2005, p. 45-50.

¹⁸ L. Lazarov, *Pogled vărhu monetnata cirkulacija v dnešnite bălgarski zemi prez XV v. (spored dannite na kolektivnite nahodki)*, în *Numizmatika i Sfragistika*, 1-2, 1992, p. 34-35.

¹⁹ I. Lazarenko, *Nahodka ot srednevekovni srebărni moneti ot Varna*, în *Acta Musei Varnaensis*, 3, 2005, p. 226.

²⁰ I. Božilov și V. Gjuzelev, *Istoriya na srednevekovna Bălgaria VII-XIV v.*, Sofia, 1999, p. 664-667

militară. Se știe ca între anii 1389-1395 armata lui Mircea I ocupă "teritoriile lui Dobroțița". Emisiunile lui monetare în realitate joacă alt rol, ele capătă caracterul de monedă locală în cadrul fostului Despotat dobrogean²¹.

Informații privind tezaurele

O imagine diferită ne prezintă descoperirile de tezaure conținând emisiuni monetare muntene și moldovenești de pe teritoriile bulgare.

1. VĂRDUN (distr. Târgoviște). În anul 1938, cu ocazia arăturilor într-o vie a fost descoperit un tezaur care conținea șaptezeci ducați aparținând voievodului muntean Mircea I. Toate exemplarele sunt din același tip. Dată: începutul secolului al XV-lea. Bibliografie: Gerasimov, IBAI, 12, 1939, p. 454.

2. KALIAKRA I. Într-o locuință medievală incendiată au fost descoperite 58 de monede muntene de argint, care sunt distribuite după cum urmează: Mircea I – 45 de exemplare, Vlad I – 13 exemplare. Dată: sfârșitul secolului al XIV-lea. Bibliografie: Parușev, INMV, 26 (41), 1990, p. 145.

3. TĂRNOVO. Un tezaur a fost găsit în anul 1978, în cadrul cercetării aripei nordice a mănăstirii "Velikata Lavra". Monedele au fost descoperite într-o „fugă” mai largă din construcția de piatră, a uneia dintre încăperile folosite pe post de chilie. Această descoperire conține zece monede de argint aparținând lui Vladislav I (1364-1377). Monedele constau în două nominaluri – ducați de argint (șase ex.) și bani (patru ex.). Dată: sfârșitul secolului al XIV-lea. Bibliografie: Dočev, Numizmatika, 1-2, 1991, 43-47.

4. FLORENTIN (distr. Vidin). În anul 1981, în mijlocul unui ogor aparținând satului s-a descoperit un tezaur de 875 de monede de argint, care a fost achiziționată de către Muzeul Național de Istorie din Sofia. Dintre ele amintim: 510 ex. aparținând lui Mircea I, 334 de ex. aparținând lui Bayezid I, un exemplar a lui Ivan Stračimir. Dată: sfârșitul secolului al XIV-lea. Bibliografie: Jurukova, Archeologija, 1-2, 1983, p. 117.

5. PČELINO (distr. Dobrič). În anul 1982, într-o grădină de zarzavat s-a descoperit o oală mare de lut, care conținea podoabe de argint și monede. Tezaurul a fost împărțit între persoane particulare. La un colecționar au fost văzute șase monede aparținând lui Ivan Alexandru, trei monede aparținând lui Mircea I și o pereche de cercei de tâmplă confecționați din argint. Dată: sfârșitul secolului al XIV-lea. Bibliografie: Jurukova, Archeologija, 2, 1985, p. 63.

6. RUSE. În locul numit „Leventa”, de lângă orașul Ruse, muncitorii au descoperit două vase de lut pline cu monede de argint (1580 de exemplare). Dintre ele 900 sunt groși aparținând lui Ivan Stračimir și lui Ivan Šišman, iar celelalte 680 aparțin sultanilor Orhan, Murad I, Bayezid I, Murad al II-lea. Printre acele monede a fost descoperit și o jumătate de groș aparținând lui Francesco Dandolo și doi ducați aparținând lui Mircea I. Descoperirea este conservată în colecția Muzeul Municipal Ruse. Într-un articol de-al său L. Lazarov, după ce a trecut în revistă tezaurul a observat că o parte dintre emisiunile monetare aparținând lui Murad I au fost incorect atribuite lui Murad al II-lea. Acest fapt schimbă și datarea descoperirii de la jumătatea secolului al XV-lea, spre sfârșitul secolului al XIV-lea. În anul 2004 tezaurul a fost din nou studiat de către Vladimir Penčev, care a impus un cadru cronologic și mai restrâns – primăvara anului 1404, când a fost organizată coaliție creștină, sub comanda lui Sigismund I. Bibliografie: Gerasimov, IAI, 21, 1957, p. 325; Dimova, IAI, 24, 1962, p. 71-82; Lazarov, Numizmatika i Sfragistika, 1-2, 1992, p. 34; Penčev, INIM, 14, 2004, p. 119-149.

7. ČERVEN (Ruse). În anul 1973 în timpul arăturilor ce au avut loc pe malul stâng al râului Malki Lom, vizavi de marea mănăstire de la Nisovo a fost descoperită o oală cu 1830 de monede de argint, care sunt distribuite în felul următor: 1804 de groși aparținând lui Ivan Alexandru, opt akșele aparținând lui Bayezid I, un ducat aparținând lui Mircea I și o monedă neidentificată. În afară de monede în oală s-a descoperit o bucățică de argint, podoabe de argint pentru gât și patru lamele

²¹ I. Lazarenko, *op. cit.*, p. 226.

circulare de argint. Tezaurul se află în muzeul din orașul Ruse. Datare: sfârșitul secolului al XIV-lea. Bibliografie: Jurukova, *Arheologija*, 2, 1978, p. 77.

8. NIKOPOLE. În anul 1915 s-a descoperit întâmplător un tezaur. Într-un ceaun de aramă au fost tezaurizate două boluri de argint, fragmente dintr-un vas de argint, trei linguri de argint, fragmente din aplicații pentru centură, capete de centură, cercei și fragmente din cercei, brățări și monede, care sunt distribuite după cum urmează: Ivan Alexander, un groș, Ivan Stračimir, un groș, Mircea I, ducați, Bayezid I, akțele. Datare: sfârșitul secolului al XIV-lea. Bibliografie: Asparuhov, *Arheologičeski prinosi kăm istorijata na srednovekovnija Nikopol*, Vraca, 1997, p. 89.

9. VARNA. În anul 2003, cu ocazia unor săpături în partea veche a orașului Varna (așa zisa "mahala grecească") au fost descoperite 26 de monede de argint din secolului al XIV-lea. Ele erau răspândite în jurul părții inferioare a unui schelet uman – probabil că mormântul face parte dintr-o necropolă din evul mediu târziu. Muzeul Național Arheologic din Varna a achiziționat următoarele monede: șase soldini aparținând dogilor venețieni Francesco Dandolo (1329-1339) și Bartolomeo Gradenigo (1339-1342), doi groși aparținând regelui sârb Ștefan Dušan (1331-1335), un ducat aparținând voievodului muntean Vladislav I (1364-1377) și trei groși aparținând țarilor bulgari Ivan Alexandru (1331-1371) și Ivan Stračimir (1356-1396). Tezaurul mai cuprinde și fragmente din patru solidini, dintr-un ducat aparținând lui Vladislav I, dintr-un groș a lui Ivan Alexandru și opt groși corodați și rupți aparținând regelui Ștefan Dušan. Datare: sfârșitul secolului al XIV-lea. Bibliografie: Lazarenko, *Acta Musei Varnaensis*, 3, 2005, p. 215-238.

10. RUSE. Nu se știe unde exact și de când a fost descoperit un tezaur de groși bulgărești și ducați munteni din secolul al XIV-lea. Muzeul Național de Istorie din Sofia a achiziționat 15 exemplare: Ivan Aleksandăr cu Mihail Asen – cinci piese, Ivan Stračimir – opt piese, Vladislav I – o piesă, Radu I – o piesă. Datare: a treia pătrime a secolului al XIV-lea? Bibliografie: Jurukova, *Arheologija*, 1, 1982, p. 65.

11. TĂRGOVIȘTE. În cadrul colecției "Vasil Haralanov" (donată în anul 1971 Muzeului de Istorie din Șumen) se păstrează o parte din descoperirea din anul 1928, care a fost găsită undeva în distr. Tărgoviște. Această colecție conținea monede de argint, o brățară de aur, podoabe de aur și de argint. Dr. Haralanov a cumpărat în anul 1967 următoarele monede: Mircea I – șase ducați, Murad al II-lea două akțele. Datare: a doua jumătate a secolului al XV-lea. Bibliografie: Žekova, *sub tipar*.

12. KALIAKRA II. Din cetatea medievală provine un tezaur mic de șapte groși aparținând voievodului moldovean Petru Mușat (1375-1391). Datare: sfârșitul secolului al XIV-lea. Bibliografie: Parușev, *INMV*, 26(41), 1990, p. 145. Un groș aparținând aceluiași voievod a fost descoperit într-un alt mic tezaur descoperit în cetate, în componența căreia avem și doi groși aparținând lui Ivan Alexandru și Mihail Asen.

În timp ce topografia descoperirilor izolate conturează existența unor așezări omenești, în deosebi, în teritoriile bulgare nord-estice, totuși arealul de răspândire al tezaurelor este extins în direcția vestică. Punctul cel mai vestic îl reprezintă descoperirea de la Florentin, distr. Vidin. Toate tezaurele atestate până în momentul de față conțin în principal monede bulgare și otomane, iar cele muntene sunt exemplare izolate – Ruse, Červen, Nikopole, Pčelino (distr. Dobrič), Tărgoviște, Varna. Numai în cadrul tezaurului de la Florentin numărul emisiunilor muntene este majoritar. Tezaurele care au în componența lor numai emisiuni muntene sunt descoperirile de la Vărdun (distr. Tărgoviște), Kalikara I și Tărnovo, iar emisiuni moldovenești – Kalikara II. În cadrul descoperirilor arheologice de la Pčelino, Červen, Nikopol, Tărgoviște se observa o trăsătură caracteristică pentru sfârșitul secolului al XIV-lea și începutul secolului al XV-lea, depunerea în cadrul tezaurelor a unor obiecte de podoabă. Acestea sunt așa-zisele tezaure mixte, care reprezintă de fapt un indicator important al începuturilor procesului de sărăcire a populației. Obiect al tezaurizării nu mai sunt doar emisiunile monetare, dar și fragmente din obiecte de podoabă, obiecte care făceau parte din viața cotidiană, în realitate este vorba de tezaurizarea a tot ceea ce reprezenta o valoare pentru populația din acea perioadă. Cele mai multe dintre aceste tezaure au drept terminus post-quem anii în care a fost copleșit statul bulgar, în linii generale este vorba de sfârșitul secolului al XIV-lea. Numai tezaurele din Tărgoviște și Ruse au o datare mult mai târzie, după jumătatea secolului al XV-lea, cu

toate că în ultimul articol publicat, tezaurul din Ruse a fost datat în anul 1404²². Descoperirea tezaurului din zona Târgoviștei este legată direct de campania de cucerire a lui Vladislav al III-lea din Varna din anul 1444, când armata sa a trecut fluviul și a jefuit aceste pământuri²³. Până în acest moment s-a înregistrat doar un tezaur cu emisiuni moldovenești găsit la Kaliakra. Drept un mic depozit sunt considerați a fi fost și cei trei groși descoperiți în același loc.

Din cauza faptului ca jumătate din tezaurele care conțin monede aparținând domnitorilor munteni au fost descoperite pe malul Dunării, apariția lor în acele zone trebuie să fie legată, cel mai probabil, de relațiile comerciale dintre teritoriile bulgare (Țaratele de Vidin și de Târnovo) și teritoriile situate la nord de Dunăre. Descoperirea acestor tezaure este legată de ultimii ani ai existenței celor "două Bulgarii". Terminus post quem-lor datează în realitate din etapa cuceririi lor de către otomani.

În opoziție cu informația, pe care ne-o oferă tezaurele, exemplarele izolate reprezintă piese care au fost pierdute sau scoase din circulație. Este posibil ca emisiunile monetare aparținând domnitorului muntean Mircea I să fie un fel de ecou al campaniilor sale militare în cadrul teritoriilor bulgare de nord-est. Explicația cea mai logică ne-o conferă însă rolul comercial pe care îl au monedele, care în realitate "găsesc" drumurile cele mai directe de pătrundere și realizarea respectivei circulații. Monedele se transformă într-un indicator special al dezvoltării economice al centrelor orașenești, și ne oferă informații despre legăturile comerciale care s-au realizat între cele trei "Bulgarii", Țara Românească și Moldova. Emisiunile muntene și moldovenești se întâlnesc în centrele medievale din ce-a de a doua jumătate a secolului al XIV-lea. Acestea sunt orașele-cetate Târnovo, Șumen, Červen, Kaliakra, Varna, Oveč, cărora le-a fost atribuit un rol important în ultimii ani a independenței bulgare. Ele aveau importanță și pentru noul cuceritor, care apreciind avantajele lor strategice le refolosește până la jumătatea secolului al XV-lea.

Abrevieri

IA = Izvestia na Arheologičeskija Institut

IBAI = Izvestia na Bălgarskija Arheologičeski Institut

IIMS = Izvestia na Istoričeski Muzej – Šumen

INIM = Izvestia na Nacionalnija Istoričeski Muzej

INMV = Izvestijia na Narodnija Muzeja Varna

BIBLIOGRAFIE

- J. Andreev, *Car Ivan Šišman i Dan voevoda*, în *Prof. Stančo Văklinov i srednovekovnata bălgarska kultura*. Veliko Târnovo, 2005, 45-50.
- M. Asparuhov, *Arheologičeski prinosi kăm istorijata na srednovekovnija Nikopol, Vraca*, 1997.
- G. Atanasov și I. Jordanov, *Srednovekovnijat Vetren na Dunav*, Šumen, 1994.
- I. Božilov și V. Gjuzelev, *Istorija na srednovekovna Bălgaria VII-XIV v.*, Sofia, 1999.
- V. Dimova, *Nahodka na srednovekovni moneti kraj grad Ruse*, în IAI, 25, 1962, 71-87.
- K. Dočev, *Kolektivna nahodka s vlaški srebărni moneti (XIV v.) ot manastira "Velikata Lavra"*, V. Târnovo, Numizmatika, 1-2, 1991, 43-47.
- K. Dočev, *Moneti i monetno obraštenie v Târnovo XII-XIV v.*, Veliko Târnovo, 1992.
- D. Georgieva și M. Penkov, *Šumen i Šumensko XV-XIX v.*, Šumen, 1996.
- T. Gerasimov, *Kolektivni nahodki na moneti prez 1937 i 1938 g.*, IBAI, 12/2, 1939, 450-457.
- T. Gerasimov, *Kolektivni nahodki na moneti prez 1956 i 1957 g.*, IBAI, 21, 1957, 356-366.
- I. Jordanov, *Numizmatičnata kolekcija na Arheologičeskija muzej Balčik - istoričeski izvor za istorijata na grada i okolnostite mu*, în *Balčik – drevnost i săvremie*, Balčik, 1990, 49-56.

²² V. Penčev, *Otnovo za kolektivnata nahodka ot srebărni srednovekovni moneti, namerena kraj grad Ruse prez 1955 g.*, în INIM, 14, 2004, p. 119-149.

²³ Ž. Žekova, *Kolektivna nahodka ot regiona na Târgovište v kolekcija "Vasil Haralanov"*, în *Târgovište i Târgoviškija kraj v bălgarskata istorija*, sub tipar.

- S. Jordanov, *Srednovekovnite moneti v Rusensko*, în *Moneti ot Rusenskija kraj*. Ruse, 1998.
- J. Jurukova, *Monetnite nahodki, otkriti v Bălgaria prez 1973 i 1974 g.*, *Arheologija*, 1978, 2, 72-77.
- J. Jurukova, *Monetnite nahodki, otkriti v Bălgaria prez 1980 g.*, *Arheologija*, 1982, 1, 62-65.
- J. Jurukova, *Monetnite nahodki, otkriti v Bălgaria prez 1981 g.*, *Arheologija*, 1983, 1-2, 113-117.
- J. Jurukova, *Monetnite nahodki, otkriti v Bălgaria prez 1982 g.*, *Arheologija*, 1985, 2, 58-64.
- I. Lazarenko, *Nahodka ot srednovekovni srebărni moneti ot Varna*, în *Acta Musei Varnaensis*, 3, 2005, 215-238.
- L. Lazarov, *Pogled vărhu monetnata cirkulacija v dnešnite bălgarski zemi prez XV v. (spored dannite na kolektivnite nahodki)*, *Numizmatika i Sfragistika*, 1-2, 1992, 33-51.
- L. Lazarov, *Danni za monetnata cirkulacija na Provadijskata krepost (po materIAi ot Dălgopolskija muzej)*, *Numizmatični proučvanija i materialy*, Veliko Tărnovo, 3, 2001.
- V. Parušev, *Srednovekovni moneti ot Kaliakra*, *INMV*, 26 (41), 1990, 140-147.
- V. Penčev, *Otnovo za kolektivnata nahodka ot srebărni srednovekovni moneti, namerena kraj grad Ruse prez 1955 g.*, *INIM*, 14, 2004, 119-149.
- Ž. Žekova, *Săstojanie na monetnata cirkulacija v srednovekovnija Šumen, predi i sled zavladjavaneto mu ot osmancite (30-te godini na XIV v. – 1444)*, *IIMS*, 12, 139-157.
- Ž. Žekova, *Kolektivna nahodka ot regiona na Tărgovište v kolekcija "Vasil Haralanov"*, în: *Tărgovište i Tărgoviškija kraj v bălgarskata istorija*

ЗА РАЗПРОСТРАНЕНИЕТО НА ВЛАШКИТЕ И МОЛДОВСКИ МОНЕТИ (XIV-XV В.) В БЪЛГАРСКИТЕ ЗЕМИ

Влахия и Търновска България имат обща граница, но въпреки това влашките монети са слабо разпространени в българските земи. Независимо че са сечени по един и същ тегловен стандарт, по-често срещани са българските монети във Влашко. За това има логично обяснение. В момента, когато започва влашкото монетосечене, българският монетооборот е запълнен с многобройните и разнообразни монетни емисии на цар Иван Александър. Не случайно те навлизат и в останалите балкански държави и приемат функцията на международни пари. Въпреки, че молдовските монети се сечат по същата тегловна система като българските са рядко срещани в териториите на юг от р. Дунав. Емисиите на Влахия и Молдова на практика са "чужди" монети в монетната циркулация на средновековна България. Опитът за тяхното топографско локализиране очертава пътищата на проникване и ролята, която изиграват не само като парични знаци, но и като извори за историята на балканските държави²⁴.

Монети на воеводство Влахия

Географският ареал на разпространение на монетите на Влашкото воеводство е изключително в североизточните български земи. Най-многобройни са количествата от Калиакра – 22 екз. (Parushev 1990, 144-145). Тук е регистриран сравнително голям брой емисии на Мирчо I от първия период на неговото управление (1386-1396) – 19 сребърни дуката. Не са открити монети от втория период – след 1402 г., което дава основание, твърдението за евентуално влашко присъствие в Калиакра към началото на XV в. да бъде отхвърлено (Parushev 1990, 145). Останалите влашки емисии са от Раду I (1377-1383) – 1 динар и Влад I (1395-1397) – 2 дуката. В опожарено средновековно жилище е намерена и колективна находка от 58 влашки монети (Мирчо I – 45 екз. и

²⁴ Тази статия е своеобразен опит за обобщение на данните, с които разполагаме от публикувания до този момент нумизматичен материал. Тъй като монетите на Влахия и Молдова не са добре познати, допускам, че във фондовете на музеите вероятно има неописани екземпляри. Направените тук изводи се базират изцяло на наличния до момента монетен материал, документиран от територията на България.

² Благодаря на колегата Игор Лазаренко от АМ-Варна за предоставената предварителна информация. Предстои цялостна публикация на влашките и молдовски монети от АМ-Варна.

³ Монетата е определена от колегата Ернест Оберлендер-Търновяну, който счита, че е отсечена в Силистра.

Влад I – 13 екз.). Второто по големина количество влашки емисии е с произход Варна и околностите – 4 динара на Владислав I и 10 дуката на Мирчо I (непубликувани данни от AM-Варна).² Находките в столицата Търново са 6 единични екземпляра: Мирчо I (1386-1418) – 5 дуката; Раду I (1377-1383) – 1 бани (Dochev 1992, 170-171). От манастирския комплекс “Великата лавра” е документирана малка колективна находка, съдържаща 10 монети на Владислав I (1361-1377) – 6 дуката и 4 бани (Dochev 1991, 43-47). К. Дочев допуска, че тази малка сума е била притежание на монах от манастира. Интересен е фактът, че находката съдържа и 4 бани – емисия, която е сравнително рядко срещана дори в самата Румъния (Dochev 1991, 46). Останалите български центрове с документираните влашки емисии са Ветрен – 2 екз. – динар на Владислав I и дукат на Дан I (Atanasov, Yordanov 1994, 64-75); Балчик – 2 екз. – динар на Владислав I и дукат на Мирчо I (Yordanov 1990, 49-54); Овеч – 1 екз., който вероятно е влашка имитация на монета на Иван Срацимир (Lazarov 2001, 35); Червен – динар на Владислав I (Yordanov 1998, 120); Шумен – 3 дуката на Мирчо I от самата крепост и 2 динара на Владислав I от хинтерланда. В Шуменската крепост е намерена и интересна имитационна медна монета, отнесена към Мирчо I (Zhekova 2004, 145).³

Монети на воеводство Молдова

Монетите на воеводство Молдова регистрирани от територията на България, са още по-оскъдни. Документиранияте до този момент екземпляри имат по-скоро представителни, отколкото количествени функции. Все пак те са част от “чуждите” монети, навлезли в българските земи. С произход от Калиакра са 2 гроша на Петър Мушат (1375-1391), а също и малка находка от 7 гроша на същия владетел. Още една сума от 3 гроша е намерена в крепостта (1 грош на Петър Мушат и 2 на Иван Александър с Михаил Асен) (Parushev 1990, 145). Останалите находки с молдовски емисии са с произход от Варна – 9 динара, част от които са с местонамиране Каварненско (непубликувани данни от AM-Варна), Овеч – 1 екз. на Илияш и Стефан II (1436-1442) (Lazarov 2001, 35); Шумен – двоен грош на Александър I (1401-1433) и още един от Фисека (крепост намираща се в непосредствена близост до Шуменската). В Шумен е намерена и медна монета на Александър I, която има същата иконография като сребърния тип (Zhekova 2004, 145). Интерес предизвиква намерения в шуменското с. Синя вир (турс. Сене бир) сребърен грош на молдовския владетел Богдан II (1449-1451). Досега в научната литература не са отбелязани екземпляри от този владетел намерени в България. Местонамирането му в това шуменско село потвърждава факта, че преди идването на османците по тези земи, там е съществувало селище от XII-XIV в., в което е живеело българско население. По-късно през XVI в. е заселено с османски колонисти, а местното население вероятно е било помохамеданчено. За това съдим от *Регистъра на джелепкешаните в каза Шумен от 1573 г.*, в който отбелязаните имена са от османската именна система (Georgieva, Penkov 1996, 43).

На фона на изброените находки възниква въпросът, кога влашките и молдовски монети навлизат в монетната циркулация на средновековна България? Известно е, че управлението на Дан I и Мирчо I е тясно преплетено с историята на Шишманова България. Последните проучвания сочат и активната роля на цар Иван Шишман при отстраняването на Дан I от влашкия престол (Andreev 2005, 45-50). Разбира се отношенията между двете държави не са били винаги враждебни. Има периоди и на добросъседство. Според Л. Лазаров емисиите на Мирчо I са навлезли в монетооборота на българските градове преди 1396 г., като не изключва възможността постъпването им да е станало и в гървите години на XV в. (Lazarov 1992, 34-35). Тяхното разпространение се обвързва с възможните търговски контакти на новосформиращата се Османска империя и нейните съседи. Това е един от възможните пътища на проникване. Други са заключенията, до които достига колегата И. Лазаренко. Анализирайки колективната находка със сребърни монети от Варна, той прави заключенията относно циркулацията и пътищата на проникване на влашките емисии в земите на Търновското царство и Добруджанското деспотство. Според него монетите на Владислав I се откриват само в големите градски центрове като Търново, Червен, Шумен, Варна, както и в колективни находки, в противовес на Мирчовите емисии, които освен в съкровища намират разпространение и в по-малки селища (Lazarov 2005, 226). В случая

като контрареплика мога да посоча 2 динара на Владислав I, които са с произход от хинтерланда на средновековния Шумен, а вероятно съществуват и други емисии останали без точно местонамиране.

Влашките владетели възползвайки се от кризата, в която изпада Търновското царство в края на XIV в., предприемат няколко похода в североизточните територии. През 1390 г. Мирчо I преминава Дунав, навлиза в Добруджа, пресича Балкана и достига до Карнобатското поле. Четири години по-късно той повтаря този поход, но отново без успех (Bozhilov, Gjuzelev 1999, 664-667). Целта на тези инцидентни военни кампании е неясна – те по-скоро имат характер на демонстрация, отколкото на организирана военна акция. Открит остава въпросът, за кого е било предназначено това демонстриране на сила и възможности – за търновския владетел или за османския. Тъй като емисиите на Мирчо I се откриват изключително в североизточните български територии, възможно е те да са пряк отглас от тези военни кампании. Към тази теза се придържа и И. Лазаренко. Той приема, че емисиите на Владислав I са внесени по търговски път, а Мирчовите постъпват по пътя на войната. Известно е, че през 1389-1395 г. армията на Мирчо I окупира “земите на Добротница”. Неговите емисии на практика добиват характера на местна монета в чертите на несъществуващото вече Добруджанско деспотство (Lazarenko 2005, 226).

Информация от колективните монетни находки

Различна картина представят колективните монетни находки с влашки и молдовски емисии от българските земи.

1. ВАРДУН (Търговищко). През 1938 г. при оран в нива е намерена находка от 70 полугроша на влашкия владетел Мирчо I. Всички екземпляри са от един тип. Датировка: края на XIV в. Литература: Gerasimov, *IBAI*, XII, 1939, с. 454.
2. КАЛИАКРА I. В опожарено средновековно жилище е намерена находка от 58 сребърни влашки монети, които се разпределят така: Мирчо I – 45 екз., Влад I – 13 екз. Датировка: края на XIV в. Литература: Parushev, *INMV*, 26(41), 1990, с. 145.
3. ТЪРНОВО. Колективната находка е намерена през 1978 г. при проучването на северното крило на мастира “Великата лавра”. Монетите са открити в една по-широка fuga на каменния градеж на едно от килийните помещения. Съдържа 10 сребърни монети на Владислав I (1364-1377). Монетите са от два номинала – сребърни динари (6 екз.) и бани (4 екз.). Датировка: края на XIV в. Литература: Dochev, *Numizmatika*, 1-2, 1991, 43-47.
4. ФЛОРЕНТИН (Видинско). През 1981 г. в землището на селото било намерено съкровище от 875 сребърни монети, което е откупено за НИМ-София. От тях: 510 екз. от Мирчо I, 334 екз. от Баязид I, 1 екз. от Иван Срацимир. Датировка: края на XIV в. Литература: Yougoukova, *Arheologija*, 1-2, 1983, с. 117.
5. ПЧЕЛИНО (Добричко). През 1982 г. в зеленчукова градина е намерено гърненце със сребърни накити и монети. Находката е разпръсната между частни лица. В колекционер са видяни 6 монети на Иван Александър, 3 монети на Мирчо I и чифт сребърни наушници. Датировка: края на XIV в. Литература: Yougoukova, *Arheologija*, 2, 1985, с. 63.
6. РУСЕ. В м. Левента до град Русе работници изкопали 2 глинени съда, пълни със сребърни монети (1580 бр.). От тях 900 са аспри и грошове на Иван Срацимир и Иван Шишман, а останалите 680 са от султаните Орхан, Мурад I, Баязид I, Мурад II. Между тия монети имало и 1 полугрош на Франческо Дандоло и 2 полугроша на Мирчо I. Находката е прибрана в музея в град Русе. В своя публикация Л. Лазаров, разглеждайки съкровището отбелязва, че част от емисиите на Мурад I са неправилно отнесени към Мурад II. Това на практика променя и датировката на самата находка от средата на XV в., в края на XIV в. През 2004 г. съкровището бе отново преразгледано от Владимир Пенчев, който постави още по-тясна хронологична рамка – пролетта на 1404 г., когато е организирана поредната християнска коалиция предвождана от Сигизмунд I. Литература: Gerasimov, *IAI*, XXI, 1957, с. 325; Dimova, *IAI*, XXV, 1962, с. 71-82; Lazarov, *Numizmatika i Sfragistika*, 1-2, 1992, с. 34; Penchev, *INIM*, XIV, 2004, с. 119-149.

7. ЧЕРВЕН (Русенско). През 1973 г. при оран на левия бряг на р. Малки Лом срещу големия Нисовски манастир било намерено гърне с 1830 сребърни монети, които се разпределят така: 1804 аспри на Иван Шишман, 8 гроша на Иван Александър с Михаил Асен, 1 полугрош на Иван Александър, 15 акчета на Баязид I, 1 грош на Мирчо I и 1 неопределена. Освен монети в съда имало късче сребро, сребърни украшения за окачване на врата и 4 малки кръгли сребърни пластинки. Съкровището е постъпило в музея в град Русе. Датировка: края на XIV в. Литература: Youroukova, *Arheologija*, 2, 1978, с. 77.

8. НИКОПОЛ. През 1915 г. случайно е открита находка. В медно котле са трезорирани 2 сребърни тасчета, части от сребърен съд, 3 сребърни лъжици, части от коланни апликации, обеци и части от обеци, гривни и монети, които се разпределят както следва: Иван Александър – грош, Иван Срацимир – грош, Мирчо I – сребро, Баязид I – акче. Датировка: края на XIV в. Литература: Asparuhov, *Arheologicheski prinosi kam istorijata na srednovekovnija Nikopol*, 1997, с. 89.

9. ВАРНА. През 2003 г. при изкопни работи в старата част на Варна (т.н. “Гръцка махала”) са намерени 26 сребърни монети от XIV в. Били са положени в и около долната част на скелет – вероятно погребението е част от късносредновековен некропол. В АМ-Варна са постъпили следните монети: 6 солдини на венецианските дожове Франческо Дандоло (1329-1339) и Бартоломео Градениго (1339-1342), 2 гроша на сръбския крал Стефан Душан (1331-1355), 1 динар на влашкия войвода Владислав I (1364-1377) и 3 гроша на българските царе Иван Александър (1331-1371) и Иван Срацимир (1356-1396). Имало е и фрагменти от 4 солдини, динар на Владислав I, грош на Иван Александър и 8 корозирали и начупени грошове на крал Стефан Душан. Датировка: края на XIV в. Литература: Lazarenko, *Acta Musei Varnaensis*, III, 2005, с. 215-238.

10. РУСЕНСКО. Неизвестно от къде и кога е намерено съкровище от български и влашки грошове от XIV в. За НИМ-София са закупени 15 броя: Иван Александър с Михаил Асен – 5 бр., Иван Срацимир – 8 бр., Владислав I – 1 бр., Раду I – 1 бр. Датировка: третата четвърт на XV в.? Литература: Youroukova, *Arheologija*, 1, 1982, с. 65.

11. ТЪРГОВИЩКО. В колекция “Васил Хараланов” (дарена през 1971 г. на Историческия музей- Шумен) се съхранява част от колективна находка намерена през 1928 г. някъде в Търговищко. Съдържала е сребърни монети, златна гривна, златни и сребърни накити. Д-р Хараланов е закупил през 1967 г. следните монети: Мирчо I – 6 дуката, Мурад II – 2 акчета, Мехмед II – 2 акчета. Датировка: втората половина на XV в. Литература: Zhekova, *in press*.

12. КАЛИАКРА II. От средновековната крепост произхожда малка находка от 7 гроша на молдовския владетел Петър Мушат (1375-1391). Датировка: края на XIV в. Литература: Parushev, *INMV*, 26(41), 1990, с. 145. Грош на същия владетел е намерен и в друга малка сума намерена в крепостта, чийто състав включва и 2 гроша на Иван Александър с Михаил Асен.

Докато топографията на единичните находки очертава селища изключително в североизточните български земи, то ареала на разпространение на съкровищата е разширен в западна посока. Най-западната точка е находката от *Флорентин*, Видинско.

Всички документирани до този момент съкровища съдържат основно български и османски монети, а влашките са от порядъка на единични екземпляри – Русе, Русенско, Червен, Никопол, Пчелино (*Добричко*), Търговищко, Варна. Единствено в находката от *Флорентин*, броят на влашките емисии е преобладаващ. Съставени само от влашки емисии са находките от *Вардун* (Търговищко), *Калиакра I* и *Търново*, а само от молдовски – *Калиакра II*. При находките от *Пчелино*, *Червен*, *Никопол*, *Търговищко* се наблюдава едно характерно явление за края на XIV - нач. XV в. – влагането в съкровищата на накити. Това са т.н. смесени находки, които са важен индикатор за настъпилите процеси на обедняване на населението. Обект на трезориране вече са не само паричните знаци, но и части от накити, предмети от ежедневието, на практика, всичко което представлява ценност. Повечето находки имат за *terminus post quem* годините на завладяване на Българската държава – най-общо края на XIV в. Единствено находките от *Търговищко* и *Русенско* са с по-късна датировка – след средата на XV в., въпреки че в последната публикация находката от *Русенско* беше преотнесена към 1404 г. (Penchev 2004, 119-149). Укриването на съкровището от района на Търговище се поставя в

пряка връзка с похода на Владислав III Варненчик от 1444 г., когато неговата армия преминава и плячкосва тези земи (Zhekova, in press). До този момент е регистрирана само една колективна находка с молдовски емисии с произход от Калиакра. Като малка сума се разглеждат и 3 гроша намерени на същото място.

Тъй като половината от регистрираните съкровища с монети на влашките владетели са открити по брега на Дунав, то тяхното попадане там най-вероятно трябва да се свърже с търговските контакти осъществявани между българските територии (Видинско и Търновско царства) и земите на север от р. Дунав. Укриването на тези съкровища е свързано с последните години от съществуването на “двете Българии”. Техният *terminus post quem* всъщност датира овладяването им от османците.

В противовес на информацията, която дават колективните монетни находки, единичните са случайно загубени или извадени от циркулация. Възможно е емисиите на влашкия владетел Мирчо I да са отглас от военните му кампании в североизточните български територии. Но най-логичното обяснение си остава търговската роля, която имат монетите – те на практика “намират” най-преките пътища за проникване и съответно циркулиране. Монетите се превръщат в своеобразен индикатор за стопанското развитие на градските центрове, за търговските връзки осъществявани между “трите Българии” и Влахия и Молдова. Влашките и молдовски емисии се откриват в български средновековни центрове от втората половина на XIV в. Това са градовете-крепости Търново, Шумен, Червен, Калиакра, Варна, Овеч, на които е била отредена важна роля в последните години от съществуването на българската независимост. Те придобиват значение и за новия завоевател, който оценявайки стратегическите им преимущества ги преизползва до средата на XV в.